

Karl Jaspers

Izdavanje ove publikacije podržalo je Ministarstvo kulture i
informisanja Republike Srbije

daim*n*

Urednik
Mirjana Sovrović

Naslov originala

Jaspers, Karl: Nietzsche.

Einführung in das Verständnis seines Philosophierens

© Walter de Gruyter GmbH Berlin Boston. All rights reserved.

This work may not be translated or copied in whole or part without the written permission of the publisher (Walter de Gruyter GmbH, Genthiner Straße 13, 10785 Berlin, Germany).

© Fedon, Beograd

Karl Jaspers

Niče

Uvod u razumevanje njegove filozofije

Prevela s nemačkog
Aleksandra Kostić

Beograd, 2022

Sećanju na moju majku

Napomena: Jaspers u ovoj knjizi Ničeove citate navodi prema prvom nemačkom izdanju sabranih dela (koje je priredila Ničeova sestra), izdanju koje se iz više razloga ne uzima kao referentno i već odavno nije u opticaju, odnosno nije dostupno. Već ta okolnost praktično onemogućuje lociranje svakog citata ponaosob u originalnom tekstu, a sledstveno i u prevodima na srpski. Povrh toga, način na koji Jaspers citira Ničea zahteva od prevodioca da odustane od doslovnog prenošenja postojećih prevoda: česti su citati delova rečenica, mestimično s izostavljenim segmentima, koje je zbog razlika u rečeničnim konstrukcijama između dva jezika gotovo nemoguće verno preneti držeći se postojećeg prevoda; konačno, kada su citati ugrađeni u tekst kako to čini Jaspers, na mnogim mestima je uputno postojeće prevode prilagoditi kako bi argument osnovnog teksta bio što prozirnije i preciznije iznet.

Zbog svega navedenog, Ničeovi citati nisu preuzeti iz postojećih prevoda, uz jedan izuzetak, koji je jasno naznačen. Izuzetak su i poetski segmenti, koji su preuzeti iz reprezentativnih prevoda odgovarajućih dela.

Predgovor prvom izdanju

Mnogima se čini da je lako čitati Ničea – gde god da otvorite neku njegovu knjigu, odmah ćete razumeti šta kaže, gotovo svaka njegova stranica je zanimljiva, njegovi sudovi fasciniraju, a njegov jezik očarava; ako pročitate i najmanji odlomak, isplatilo se. Ali ako su vas takvi utisci naveli da poželite da čitate mnogo, odmah se javljaju teškoće. Oduševljenje koje je izazvao lako pristupačni Niče pretvara se u odbojnost prema naizgled nepovezanom mnoštvu stavova koje on iznosi – nepodnošljivo je kada kod njega čitate sad jedno, sad drugo, uvek različito. To je put koji ne vodi do stvarnog razumevanja, pa čak ni do stvarnih teškoća koje se kriju u njegovom tekstu.

Sa pukog čitanja Ničea treba preći na proučavanje Ničea, a proučavanje treba razumeti kao usvajanje celine misaonih iskustava koju je Niče otelovljavao u naše doba – sudbine ljudskog bivstvovanja koje se probilo do granica i izvora.

Svaki filozof zahteva da ga na primeren način proučavate, budući da samo iz takvog pristupa izniče unutrašnja aktivnost koja je suština ispravnog razumevanja. Svrha knjige o jednom filozofu jeste upravo da podstakne na tu unutrašnju aktivnost, da navede čitaoca da zaista uđe u filozofiju a ne samo da je površno dodiruje, pasivno uživa u lepim rečima ili proizvoljno izvlači delove koje u

prvi mah pogrešno razume. Građu i motive tog filozofa treba prikazati što je jasnije moguće, tako da čitalac, kao saputnik njegove misli, sam otkrije o čemu je tu reč.

Hajdelberg, decembar 1935. godine.
Karl Jaspers

Predgovor drugom i trećem izdanju

Ovo je neizmenjeno, preštampano prvo izdanje.

U ovoj knjizi smo pokušali da sadržaj Ničeove filozofije obradimo opirući se najpre struji nerazumevanja kod generacija koje su se njome dosad bavile, a zatim se opirući i zastranjivanjima u Ničeovim vlastitim beleškama iz vremena kada se približavao ludilu. Privid treba raspršiti u korist proročke ozbiljnosti ovog, zasad, možda poslednjeg velikog filozofa.

Trudio sam se da moja knjiga bude tumačenje koje je sadržinski nezavisno od trenutka u kome je nastalo. Ipak, dok sam je pisao, 1934. i 1935. godine, želeo sam da se suprotstavim nacionalsocijalistima tako što ću prizvati misaoni svet čoveka koga su oni proglasili za svog filozofa. To se može videti i iz predavanja na osnovu kojih je ova knjiga nastala, što su neki od slušalaca i shvatili kada sam citirao Ničea: „Mi smo emigranti...“. Taj citat, kao i komentare u kojima s naklonošću govori o Jevrejima, u knjizi sam izostavio. Neću ni sada da ih dodam, jer nisu važni za ono što ovom knjigom želim da postignem. Knjiga i zarad svoje dokumentarne vrednosti treba da ostane onakva kakva je bila.

Prema prvobitnom planu, jedno poglavlje je nizom citata trebalo da pokaže da je Niče grešio kada se izražavao naturalistički i ekstremistički. To poglavlje je odavalo poraznu sliku o Ničeju, te ga iz poštovanja prema njemu nisam uvrstio u knjigu. Onome ko razume Ničea onako kako bih ja voleo da ga na osnovu ove knjige razumeju moji čitaoci, ta zastranjivanja ne bi značila ništa. Ko takva mesta shvata ozbiljno, ko u njih upire prstom ili čak dozvoljava da mu ona zarobe pažnju ili postanu vodilja, taj ne poseduje zrelost potrebnu za čitanje Ničea, niti na to ima pravo. Sadržaj Ničevog života i mišljenja, naime, tako je veličanstven da je onaj ko u njemu učestvuje zaštićen od pogrešaka u koje je sam Niče u nekim trenucima zapadao, pogrešaka koje su bile kadre da ponude materijal čak i za frazeologiju nečeg tako nečovečnog kao što je nacionalsocijalizam. Pošto Niče nije uistinu mogao da postane filozof nacionalsocijalizma, ovaj ga je na kraju tiho napustio.

Moja knjiga je zamišljena kao zaokružena celina. Svako da sam mogao da je proširim i obogatim, a da smisao ostavim netaknutim. Ali onda bi postojala opasnost da ovo delo, ionako obimno, izgubi svoju formu. Još jedan tom, koji bi bio dopuna ove knjige, ili pak čitava nova knjiga koja bi celinu prikazala pošavši od neke nove zamisli, bili bi bolje rešenje od prerade stare knjige.

Hajdelberg, februar 1946. godine

Bazel, februar 1949. godine

Karl Jaspers

Uvod

Rasprave, veliki broj fragmenata, pisma, pesme, i sve to delom u zaokruženim književnim celinama, a delom kao impozantna zaostavština nakupljena tokom dve decenije – eto, to je oblik u kojem nam je dostupno Ničeovo mišljenje.

Njegovo mišljenje nije *aforistično* – ono nije poput mišljenja čuvenih aforističara među koje je Niče sebe jednom prilikom namerno svrstao – niti je *sistematično*, utoliko što ne teži tome da izgradi filozofski sistem kao takav.

Za razliku od aforističara, Niče je celina: jedan filozofski život koji učestvuje u misli, aktivno posvećen svom zadatku – iskustvo misli kao stvaralačke sile.

Za razliku od sistemskih mislilaca, pak, Niče nije graditelj logičke misaone celine: njegovi sistemski nacrti su zapravo ili plan izlaganja koje uvek može da se odvija i drugačije, ili su nastali na osnovu određenih ciljeva nekog pojedinačnog istraživačkog uvida, odnosno zarad nečeg što on svojim filozofiranjem želi da postigne.

Ničeovo delo se može opisati pomoću *metafore*: jedna strana planine je odvaljena, a kameni odlomci, već manje ili više obrađeni, nagoveštavaju celinu. Međutim, građevina zbog koje je planina raznetna nije podignuta. Njegovo delo tu leži kao nabacana gomila, ali onome ko je pošao putem moguće izgradnje duh tog dela neće ostati

nevidljiv – takvom će se graditelju neki komadi uklapati. Doduše, ne jednoznačno: mnogi delovi se višestruko ponavljaju u tek neznatno izmenjenom obliku, dok su drugi, kako se ispostavlja, neponovljive, dragocene forme, poput ugaonog kamena ili kamena koji zatvara luk. Takvi delovi se mogu prepoznati samo brižljivim upoređivanjem u svetlu ideje građevine kao celine. A opet, nije izvesno da je i ta celina jedinstvena – izgleda da se više mogućnosti gradnje ukršta; ponekad se javlja sumnja da u datoj formi neki komad nedostaje, ili pak da pripada ideji nekog drugog zdanja.

Naš je zadatak, izgleda, da kopajući po toj gomili tragamo za građevinom, bez obzira na to što se ona nikome neće ukazati kao jedinstvena, jednoznačna, zaokružena celina. U potrazi za onim što je skriveno možemo uspeti samo ako se ponašamo kao da mi sami treba da podignemo tu građevinu koja se, kada je to pokušao Niče, raspala u paramparčad. Važno je da nam pažnju ne pomuti beskrajna brojnost razbacanih komada, da nas ne zavede sjaj gotovo nepreglednog mnoštva pojedinosti, da ne posežemo za ovim ili onim, prema slučaju ili nahođenju, nego da Ničea razumemo posredstvom Ničea samog, dakle kao celinu; to ćemo postići tako što ćemo svaku njegovu reč uzeti ozbiljno, ali nećemo dozvoliti da naš pogled ograniči nijedna od njih uzeta zasebno. Bilo bi nasilje prema Niču ako bismo pokušali da mu podmetnemo neku celinu koju bismo posmatrali kao arheološku rekonstrukciju. Kada je reč o Niču, moguća sistematičnost mora da bude povezana sa mogućnošću njene razgradnje. Samo tada vidimo snažan podsticaj koji on pruža onima koji dolaze posle njega – Niče im ne nudi utočište, nego ih budi i pokazuje im put – kako da uzmu učešća u uzdizanju ljudske egzistencije što ga je on

omogućio. Ono „jedno“ u Niče u može da vidi samo neko ko to „jedno“ sam stvara.

Ogromna gomila razbacanih komada krije zagonetku mračnih dubina Ničeovog bića i mišljenja. Čini se kao da je neka nepoznata sila sve raznela ali da je istovremeno pokušala i da nekakvom čarolijom od razbijene stene nešto izgradi; taj poduhvat nije imao izgleda na uspeh, i sada svuda uokolo leže razbacano kamenje i rasuti komadi građevine. Ili, možda, kao da je građa razbacana unaokolo zato što nije uspela da ostvari svrhu koju u sebi nosi, nije uspela da postane deo celine u kojoj ništa ne bi bilo izgubljeno ili zaboravljeno, iako ju je ka tome neprestano gurao njen vlastiti život.

Da bi se stvari pojednostavile i razumevanje olakšalo, obično se postavlja pitanje koje je *glavno* Ničeovo delo i procenjuje se relativna težina i značaj njegovih spisa. Neki smatraju da je *Rođenje tragedije* Ničeov najlepši spis, drugi najveći značaj pridaju sjajnim i jasnim, mnogostranim i dobro odvaganim knjigama, od *Ljudskog, suviše ljudskog* do *Radosne nauke*; treći vide srž i vrhunac u kasnoj Ničeovoj filozofiji; među njima jedan smatra da je vrhunac *Zaratustra*, drugi pak da je to *Volja za moć*, knjiga koja se obraća pokolenjima što dolaze; jedni će veći značaj pridavati delima koja je sam Niče objavio, dok će drugi smatrati da je zaostavština tlo iz kojeg su iznikla objavljena dela, te da ih je gotovo nemoguće razumeti same za sebe; zatim, neki ne poklanjaju poverenje zapisima iz zaostavštine jer ih Niče nije kritički pregledao, te nisu dobili konačni oblik, po čemu su, recimo, slični nacrtima pisama koji odudaraju od toga kako se on zaista držao prema najbližim osobama; drugi će, međutim, pre biti nepoverljivi prema učinku koji imaju preterano stilizovane, književno razvijene formulacije u objavljenim spisima.

Svi su u pravu kada kritikuju druge, a niko nije u pravu kada govori za sebe. Sužavanje pogleda koje povlači svaka od ovih procena čini Ničea naizgled bližim jednoznačnosti, ali ga mi, takvog kakav je, možemo razumeti jedino ako u obzir uzmemo sve zajedno – da bismo, na kraju, izvorne filozofske porive njegovog bića, u mnogostrukosti tog ogledanja, shvatili kroz svoje vlastito mišljenje.

Osim toga, nijedna pojedinačna forma saopštavanja kod Ničea nema prednost. Bit njegovog mišljenja nije kadra da pronađe jednu obuhvatnu formu koja bi bila nadmoćna nad ostalima i kojoj bi sve ostale bile podređene. Formu rasprave, zamišljene u vidu zaokružene celine koja se razvija u mirnom izlaganju i napreduje jasnim koracima, Niče je napustio u poslednjem „nesavremenom razmatranju“, da bi joj se onda vratio u *Genealogiji morala* i *Antihristu*. Aforizmi preovlađuju u spisima srednjeg perioda, ali ih se on nije odrekao sve do kraja, a prisutni su, potajno, i u pozadini njegovih ranijih rasprava. Fragmentarno mišljenje, koje iz nesavladivog bogatstva uvek donosi nešto novo, kao što se jasno vidi u zaostavštini, u osnovi je svega što je Niče u svoje vreme objavio. Polemička forma preovlađuje u prva dva „nesavremena razmatranja“ i u poslednjim delima; treće i četvrto „nesavremeno razmatranje“ i *Zaratustra* u pogledu forme dosta obećavaju i zapravo predstavljaju skicu idealne forme. Ničeev opus nema istinsko središte, ne postoji nikakvo glavno delo. S druge strane, suština njegove misli može se sagledati upravo u onome što je naizgled slučajno i prolazno.

Razumevanje Ničeovog dela

Tipične metode tumačenja Ničea. – Dosadašnja tumačenja Ničea, koja odgovaraju književnoj kritici, po pravilu imaju jednu osnovnu manu: ona Ničea svrstavaju u određeni poredak, pristupaju mu kao da se samo po sebi razume da su tumači upoznati sa svim raspoloživim mogućnostima kako čoveka tako i njegovog postojanja. Time ga slična tumačenja, dakle, kao celinu, podvode pod nešto drugo. U tim tumačenjima pogrešno je, najpre, divljenje Ničeu kao pesniku i piscu, utoliko što se time plaća cena da se on ne uzima ozbiljno kao filozof. Greška je zatim i to što mu se prilazi kao i ranijim filozofima, što se meri njihovim merilima. Delotvornim tumačenjem međutim, prodiremo a ne podvodimo, ono ne pretenduje na konačno znanje nego napreduje tako što zna ono što je zahvatilo, a zatim to dalje propituje i odgovara na pitanja. Na taj način ono započinje proces usvajanja, postavljajući mu uslove i granice. Pogrešno tumačenje gleda sa distance, dopušta da predmet tumačenja ostane stran, i predaje se varljivom zadovoljstvu izazvanom time što smo navodno u stanju da sagledamo čitavu situaciju; s druge strane, istinito tumačenje je medijum za mogućnost da dopremo i do sebe samih.

Među tumačenjima koja zavode na pogrešan put često nalazimo i sledeća, koja su opravdana kada su ograničena na vlastiti domen:

1. *Pojedinačna Ničeova učenja* se izdvajaju, sistematizuju i iznose kao njegova stvarna dostignuća. Tako može da se pristupi, na primer, ključnim objedinjujućim mislima u *Volji za moć*, usled čega onda neminovno ostaju isključeni Ničeovi mistički uzleti i njegovo učenje o večnom vraćanju. Ili je istinu moguće videti u Ničeovoj koncepciji *života*

i u razotkrivanju prerusene volje za moć, volje koja razara život (a u tom slučaju nas mora začuditi što Niče smatra da je ta volja za moć upravo sam život, čime poništava svoju vlastitu koncepciju). Ili istinu vidimo u Ničeovoj univerzalnoj *razobličujućoj psihologiji*, što nas vodi odbacivanju svih njegovih pozitivnih postavki. Na svakom od ovih puteva ukazuje se jedno ustrojstvo Ničeovog mišljenja, ali ne i samo to mišljenje u celini.

2. Ničeva *ličnost* se pretvara u sliku (obličje) i time u koherentnu celinu zaokružene sudbine, celinu koju treba posmatrati estetski i koja pred nas ne postavlja nikakve zahteve. Neko će biti očaran upravo tom subjektivnošću, *usudom genijalne duše u njenoj osami*. Drugi će u Niče videti objektivnu sudbinu – ono što stvarnom čoveku mora da se dogodi na razmeđu dva doba, onda kada je sve postojeće već lišeno sadržine, a ništa od onog što dolazi još nije postalo stvarno; kada se tako posmatra, Niče je simbol *evropske krize koja se u njemu zgušnjava u ljudsko obličje* koje se, zbog situacije svog doba, mora slomiti, dok u isti mah proročki kazuje šta sve postoji i šta sve može da bude. Onaj prvi Niče je psihološki zanimljiv, dok ovaj drugi zna previše, kao da poput nekog boga posmatra ljudsku sudbinu, pa i stanovište na kojem on, Niče, sam stoji. Pobornici oba tumačenja misle da su doprli do samog Ničea, a zapravo su podigli fasadu lažne grandioznosti zbog koje do njega ne dopiru – pa stoga izostaje poriv koji bi Niče mogao da im probudi.

3. Celokupna Ničeova stvarnost se rasvetljava posredstvom *mitskih simbola* koji mu pružaju duboke istorijske temelje i neprolazan značaj. Veoma je prodoran simbol Jude, kojim se Niče služi kada govori o dubinskoj dijalektičkoj negativnosti, kao što je prodoran i simbol viteza koji stoji između Smrti i đavola i predstavlja Ničeovu

odvažnost, oslobođenu svih iluzija, i tako dalje (up. E. Bertram, *Nietzsche*). Međutim, čim pretenduju na to da budu nešto više od lepe i oštroomne igre, ti simboli postaju neprimereni: oni pojednostavljaju, zaustavljaju pokret, zbog njih Niče ostaje zamrznut, podređen poznatoj sveobuhvatnoj nužnosti – umesto da ga simboli prate u njegovoj stvarnosti. Svakako treba videti kako ih Niče koristi kao sredstvo da nešto rasvetli – ali ne treba zaboraviti da su oni samo jedno od sredstava.

4. Ničeove se misli i stavovi objašnjavaju *psihološki*. Ako pokažemo kako je on do nečega došao, onda bi, navodno, na osnovu toga trebalo da donesemo zaključak i o vrednosti ili istinitosti te stvari. Čini se da je samome Niče u ta metoda bila bliska kada je naglasak stavljao na jedinstvo života i spoznaje i kada je hteo da filozofske sisteme shvati kao lične činove njihovih tvoraca. Međutim, on objašnjava: „Kritičari su često imali utisak da sam nikogović. Čini se da ih jedino zanima *to što sam ja* nešto rekao, i kako sam *ja* do toga mogao doći, a ne *šta* je rečeno... Sude o meni da se ne bi bavili mojim delom: smatraju da je sve *rešeno* kada objasne njegovu genezu, da je to dovoljno“ (14, 360).¹ Nije to protivrečnost kod Ničea nego posledica njegovog odbijanja da pogled na samu bit mišljenja, pogled koji dolazi iz ljubavi i rasvetljava egzistenciju, meša s psihološkim razumevanjem na osnovu pukih proizvoljnosti bez uvida u biće. Psihologija, sama po sebi, nije rasvetljavanje egzistencije. Ako se, dakle, ne približimo suštini Ničeovog mišljenja, možemo ga razumeti, na primer, kao bolesnog profesora punog resantimana (bio je nervozan i osetljiv i zato je veličao „zver“), ili kao nekog ko se bori za

¹ Citiramo sa navođenjem toma i broja stranice prema izdanju u velikoj i maloj oktavi, koja se poklapaju, a naručila ih je Ničeova sestra.

moć i ugled (otud, recimo, njegovo neprijateljstvo prema Nemcima, prema Bizmarku, otud njegova želja da bude uticajan, otud bučne polemike i senzacije koje su te polemike izazivale). Ova metoda više obezvređuje nego što zaista vodi razumevanju. Njome se zahvata nešto što je bez sumnje manje relevantno – ili pak zahvaljujući njoj potpuno neistinito i ništavno. Čak i ako zahvaljujući toj metodi nešto kod Ničea postane razumljivo, ona nema moć da nam rasvetli samu njegovu suštinu.

Pitanje je postoji li neko tumačenje koje bi nam pomoglo da usvojimo ono što Niče nudi, tumačenje koje bi u otkrivanju istinskog Ničea ova četiri puta koristilo samo u negativnom smislu. Za razliku od tumačenja kojim se kod Ničea raspoznaje samo jedan sistem učenja i onog kojim se on posmatra posredstvom samo jedne slike, a i od usredsređivanja na mitsku simboliku i svođenja tumačenja na rasvetljavanje posredstvom psihologije, tumačenje kojem mi težimo bi trebalo da sačuva slobodu vlastitog pogleda i dođe u dodir sa samom supstancijom, da u njoj učestvuje postavši i samo nešto realno. Umesto da se bavimo samo onim što je Niče stvorio svojim mišljenjem, svojim pisanjem i svojim životom, umesto da o njemu znamo samo kao o drugome, valjalo bi da i sami stupimo u kretanje koje je Niče započeo.

Prava je poteškoća pronaći pristup koji vodi tom istinskom usvajanju. Njegov je temelj sam Niče, kod koga se izvori i granice pretaču u jezik, a misli i predstave, dijalektički sistem i pesništvo, pronalaze svoj odgovarajući izraz. Ničea, dakle, treba shvatiti kao čoveka koji je, zato što se osmelio na celinu, bio u stanju da uistinu, suštinski saopšti šta znači dopreti do sebe i sebe razumeti.

Kako čitati Ničea. – U slučaju većine filozofa postoji opravdan strah da će se pre čitati knjige o njima nego

one što su ih sami pisali, dok kod Ničea postoji opasnost da, budući da deluje pristupačno, loše čitaju njega samog.

Na potpuno pogrešan put ćete izvesti onoga koga posavetujete da Ničea čita na preskok, da se prepusti uživanju u onome što ga kod Ničea povuče i da dopusti da ga ovaj uzbudi: „Najgori čitaoci su oni koji se ponašaju kao vojnici koji pljačkaju: uzimaju ono što mogu da upotrebe, a ostalo prljaju i prave nered, ružeći celinu“ (3, 75). „Mrzim dokone ljude koji čitaju“ (6, 56).

Pogrešićete, međutim, i ako mislite da treba žurno čitati mnogo, ili pročitati sve, kako bi se dospelo do celine. Niče je „učitelj sporog čitanja“: „Sada mi je po ukusu... da ne pišem više ništa što onu vrstu ljudi koji su uvek u 'žurbi' neće baciti u očaj.“ Niče hvali filologiju: „Ona uči dobrom čitanju, što će reći da se čita lagano, duboko, oprezno i obazrivo, uz pozadinske misli i otvorena vrata, gipkih prstiju i budnih očiju“ (4, 9–10).

Ali čitalac neće dovoljno uraditi upražnjavajući takvu „kujundžijsku veštinu i znanje o rečima“ – on mora da kroz reč, rečenicu i tvrđenje dospe do izvornog stanja misli kako bi učestvovao u istinskim pokretačima. U jednom trenutku Niče piše Gastu u Veneciju: „Kada Vam u ruke dođe primerak *Zore*, učinite mi još nešto: otidite jednog dana s njime do Lida, pročitajte ga od početka do kraja i pokušajte da od njega za sebe napravite celinu – jedno strastveno stanje“ (pismo Gastu od 23. 6. 1881).

Tek kada uzmemo zajedno sva ova tvrđenja, od kojih je svako, uprkos prividnoj protivrečnosti, istinito, postaće nam očigledna teškoća čitanja. Proučavanje Ničea postaje moguće u punom smislu reči tek kada dodirnemo izvor; „strastveno stanje“ koje Niče zahteva nije cilj već vrelo. Tek tu počinje rad koji treba da obavi čitalac. Za to je moguće navesti nekoliko sredstava.

Načela tumačenja. – Kada mišljenje nekog autora postane toliko značajno da ga ni na koji način nije dozvoljeno dovesti u pitanje, nije dopušteno po vlastitom nahođenju posezati za jednim, zanemarujući drugo, nego se svaka reč mora uzeti ozbiljno. A opet, nisu sve tvrdnje jednake vrednosti. Postoji izvesna hijerarhija, ali nju nije moguće otkriti na osnovu nekog unapred datog kriterijuma, već proizlazi iz nikada nedosegnute celine tog mišljenja.

Tumačenje se odvija kroz povezivanje centralnih tvrdjenja. Tako nastaje zajedničko jezgro koje nam pomaže u opštoj orijentaciji koje se, kako tumačenje napreduje, potvrđuje ili preobražava; pitanja koja ono sa sobom donosi neprestano usmeravaju dalje čitanje ka konačnom i suštinskom shvatanju. To u slučaju Ničea važi u većoj meri nego za bilo kog drugog filozofa, najpre zato što je njegovo delo razmrvljeno, a zatim, ponajpre, zbog indirektnosti svake pojedinačne Ničeeve misli, indirektnosti koja se kreće između privida apsolutno pozitivnog i privida apsolutno negativnog.

Da bismo Ničea pravilno razumeli potrebno je nešto potpuno suprotno od onoga na šta čitanje njegovih tekstova naizgled neposredno navodi: do Ničea nas neće dovesti prihvatanje određenih tvrdnji kao poslednjih i neporecivih istina, nego dugi uzdah uz koji i dalje postavljamo pitanja, slušamo ono drugo i suprotstavljeno, održavamo napetost mogućnosti. Ničea neće smisljeno usvojiti ona volja za istinom koja bi da istinu konačno i nesporno zaposedne, već samo volja koja dolazi iz dubine i dubini stremi, koja je spremna da dovodi stvari u pitanje, ni za šta nije zatvorena i ume da čeka.

Stoga je za proučavanje Ničea posredstvom tumačenja pre svega potrebno zajedno obuhvatiti *sva* tvrdjenja koja

pripadaju jednoj temi. Sve ono što se međusobno dodiruje, sustiže i upotpunjuje nećemo uspeti da pronađemo samo tako što ćemo sakupiti mesta na kojima se koriste isti pojmovi (mada ni to nije jalov postupak ukoliko ga u izvesnoj meri, i to s udobnošću, omogućava indeks pojmovna), nego pre svega kroz suštinsko povezivanje srećnim prisećanjem tokom čitanja.

U planskom naporu takvog sakupljanja stalno nailazimo na sledeće:

1. Čini se da svako tvrđenje opovrgava neko suprotno tvrđenje. *Samoprotivrečenje* je osnovna crta ničeovskog mišljenja. Kod Ničea gotovo uvek za neki sud možemo pronaći i onaj njemu suprotan. Deluje kao da o svemu ima dva mišljenja. Zato kod njega možete da pronađete citat za sve što poželite. Gotovo svi su nekom prilikom mogli da se pozovu na Ničea: i bezbožnici i vernici, i konzervativci i revolucionari, i socijalisti i individualisti, i metodični naučnici i sanjari, i politično i apolitično nastrojani ljudi, i slobodni duhovi i fanatici. Iz toga su neki zaključili da je i sam Niče zbrkan, da ništa ne uzima ozbiljno, da se prepušta bilo čemu što mu padne na pamet, i da ne вреди pridavati značaj njegovoj neobaveznoj priči.

Međutim, verovatno je najčešće reč o protivrečnostima koje nisu tu slučajno. Možda jeste reč o alternativama što jedna drugoj protivreče, pri čemu svaka za sebe deluje razumno, iako su one zapravo pojednostavljena koja zavode na pogrešan put. Ako je razum osuđen da ostane na onome što je, da tako kažemo, u prvom planu bića, i ako mišljenje, vođeno porivom za istinom, tu istinu traži samo na tom prvom, razumu dostupnom planu, onda će se biće pokazati u vidu nečeg što samo sebi protivreči. Protivrečnost koja tako nastupa dolazi iz same stvari i nužna je – ona nije obeležje rđavog mišljenja već istinoljubivosti.

U svakom slučaju, zadatak tumača je da potraži protivrečnosti u svim oblicima, da ne bude zadovoljan nigde gde nije pronašao *takođe i* protivrečnost, i da te protivrečnosti možda iskusi u njihovoj nužnosti. Umesto da povremeno nailazi na protivrečnosti, on treba da traga za njihovim izvorištem.

2. Nailazimo na beskonačna *ponavljanja*. Pošto sve što je Niče ikada zapisao mora da bude i objavljeno kako bi njegova misao bila pristupačna, razumljivo je da ima ponavljanja. Kod njih treba pratiti izmene koje osnovnu misao lišavaju zamorne ukočenosti kakvu ona zadobija u pojedinačnim rečenicama. Ali pre svega je važno videti zašto o jednoj temi postoji na hiljade citata, dok druge postaju značajne na temelju jednog jedinog pominjanja. Tek kada smo svesni ponavljanja možemo da budemo u stanju da primetimo takve pojedinačne tvrdnje koje se pojavljuju samo jednom.

3. Protivrečnosti nas iritiraju; gubimo strpljenje pred onim što na prvi pogled deluje kao proizvoljnost u mišljenju, pa se zato, razmatrajući sve te različite misli, trudimo da dospemo do *stvarne dijalektike* koja će nam razjasniti šta to Niče hoće. Vidimo kako on, iako ne vlada svesno svim mogućnostima bića i onoga što je dostupno mišljenju, ipak prati nužne puteve koji u njima postoje. Dijalektičko razjašnjenje nastupa u meri u kojoj je moguće u različitim tekstovima pronaći mesta koja su istinski srodna. Ipak, do tog razjašnjenja se ne može stići samo prateći logički uvid, budući da ono zapravo postoji samo kao proširenje prostora moguće egzistencije koja biva rasvetljena. Ko nema strpljenja da se potruži oko logičkih i sadržinskih povezanosti, i čiji duh nije otvoren za obilje mogućnosti, taj nije u stanju da smisleno čita Ničea.

4. Ukazuje se *celina* koju, međutim, nikada nećemo uspeti da dosegne; ta celina će poprimiti oblik sve zaoštrenijeg pitanja o supstancijalnom središtu celokupnog Ničeovog mišljenja, u svim njegovim fazama, te će nas time gurati napred. Nije to pojam, predstava o svetu, sistem, nego strast traganja za bićem u uzletu ka onom autentično istinitom, nemilosrdna kritika i prevazilaženje koje se nikada ne zaustavlja. Dok se bavimo tvrđenjima što, blisko povezana, postaju temelj koji tek omogućava razumevanje nečeg drugog, moramo imati na umu da postoji suštinska razlika između sistematskih celina sačinjenih od pukih učenja koja su samo funkcije obuhvatne celine, na jednoj strani, i samog tog egzistencijalnog obuhvatanja koje nije temeljno učenje već temeljni poriv, na drugoj. I jedno i drugo će biti rasvetljeno ispravnim povezivanjem tvrđenja, tako da se bogatstvo posebnog primereno saobrazi onome što je presudno. Proučavanje kojim se traži celina, a koje, opet, uspeva tek ako se od celine počne, postavljajući pitanja i zahtevajući pojmove i predmete – neiscrpno je.

Samo na osnovu tumačenja ove vrste, usmerenih na celinu, sam Niče može da postane merilo spram kojeg se njegova tvrđenja mogu poređati po značaju, prema tome da li su suštinskog ili prolaznog karaktera, odnosno da li njihove varijacije pogađaju suštinu ili pak vode u pogrešnom pravcu. Sam Niče, neminovno, neće u svakom trenutku biti jednako svestan šta mu je najvažnije. Ali zato mi moramo doći do stanovišta sa kojih je kritiku Ničea moguće primeniti na tok njegovih vlastitih misli. Postoje dva puta kojih nam se valja svesno držati.

Prvo, Ničeovo mišljenje se, ne uzimajući u obzir vremenski sled javljanja njegovih misli, može sažeti u jednu celinu nužnih misaonih sklopova. Drugo, te sklopove, koji

su decenijama razvijani, treba posmatrati u njihovom *vremenskom uobličenju*, kao celinu jednog života. U prvom aspektu, ideja *bezvremene systemske celine* postaje vodilja u potrazi za bezvremenim mestom svake misli, kao i za samom sistematičnošću. U drugom aspektu nas *razvoj* života, spoznaje i bolesti vodi u razmišljanju o mestu svake misli u vremenskom poretku unutar celine tog procesa. Svaku Ničeovu misao razumemo najpre u onoj meri u kojoj smo upoznali njene modifikacije, protivrečnosti i mogućnosti kretanja u svakom konkretnom kontekstu; međutim, svaku misao potpuno razumemo tek ako znamo trenutak u kome se javila: dok čitamo, uvek moramo znati *kada* je to što čitamo napisano.

Izgleda kao da se ta dva puta međusobno isključuju. Zahtev da se u posmatranju systemske celine sve poveže sa svim ostalim i shvati prema svome bezvremenom mestu protivreči zahtevu da se ta celina posmatra kao biografski sled i da se sve što pripada jednom životnom putu razume na osnovu vremenske pozicije.

U stvari, kod Ničea postoje ključne misli koje su, još od rane mladosti, uvek slične, čak i kada su formulisane na neobičan način. Takva je, zapravo, većina, i zapanjujuće je kako se one protežu kroz čitav njegov život. Zatim, postoje nove misli koje se javljaju nakon skoka u razvoju, a ima i onih koje su tu samo neko vreme da bi onda bile naizgled zaboravljene. Međutim, te poslednje su krajnosti i retki slučajevi. Ali i njih treba uključiti u veliki proces koji je istovremeno i sistematski i biografski, budući da je ljudskoj realnosti svojstveno da se najdublji i najistinskiji sistem ljudskog mišljenja mora ukazati u vremenskom obličju. Vremensko obličje, naravno, može da odgovara samoj stvari, ali je isto tako moguće da je biografija učini nejasnom, ili je čak razori kauzalnim sklopovima koji su joj

strani i koji izobličuju empirijsku stvarnost te konkretne osobe. I jedno i drugo se kod Ničea dešava na uznemirujući način.

Dakle, kada se bavimo Ničeovim mišljenjem potrebno je, *pre svega*, da sve vreme ostanemo u dodiru sa stvarnošću *Ničeovog života*. Mišljenje većine velikih filozofa to ne zahteva. Dok se bavimo Ničeom, moramo imati u vidu njegove doživljaje i njegovo držanje u različitim situacijama da bismo razumeli filozofski sadržaj koji je neraskidivo povezan sa njegovim životom i mišljenjem; ta povezanost je vidna i u načinu na koji se određene misli i predstave javljaju u Ničeovim delima. Bavimo se njegovom biografijom da bismo videli i upoznali kretanje u kome svaki njegov spis ima svoje mesto.

Poklanjanje pažnje Ničeovom životu nema mnogo smisla ako stvarnost tog života ne povežemo sa njegovim misaonim svetom. Razdvojenost ova dva aspekta vodi tome da psihološku radoznalost zadovoljimo sakupljanjem činjenica o onom isuviše ljudskom, uživajući u jednom epu iz stvarnog života, ili pak tome da se mislima odvojenim od ličnosti nalepi etiketa bezvremene istine, ili – ludosti.

Drugo, Ničeova misao zahteva da uđemo u *sistemske sklopove*. Ali za razliku od velikih sistema filozofije, sistem koji se kod Ničea može ustanoviti samo je jedna faza, ili pak jedna funkcija unutar obuhvatne celine koja se više ne može predstaviti kao sistem. Stoga u tumačenju, sakupivši raznolike varijacije istih misli, moramo da pratimo sva njihova vijuganja i sve njihove protivrečnosti kako bi prošlo kroz sve mogućnosti, kao da je celina ipak još uvek dostižna. Na kraju se, doduše, sve uklapa, ali ujedno ostaje vezano i za vremenske niti raspletene iz klupka misaonih puteva koji nisu razvijeni do sistematičnosti.

Pošto, dakle, Ničeova misao zauvek izmiče zaokruženom predstavljanju, jedinstvo celine, to jest jedinstvo života i mišljenja, hronološkog razvoja i sistema, može da bude samo jedna *ideja* u proučavanju Ničea. Nije moguće predvideti dokle nas može odvesti pokušaj da dostignemo određeno i utemeljeno shvatanje celine u objektivnom smislu. Tokom proučavanja Ničea ne možemo izbeći ni da se bez ograda posvetimo empirijskoj stvarnosti njegovog života, kao ni to da dugačke odsečke misli pratimo ne vodeći računa o vremenu kada su one bile aktuelne. Nijedan od ta dva puta nema smisla kada se uzme sam za sebe, ali ni oba zajedno ne mogu da se uklope bez smetnji, i to je uvek prisutna teškoća i izvor nemira koji nas u proučavanju Ničea neprestano gura napred.

Izlaganje i tri glavna dela. – Za razliku od pukog *prosuđivanja*, izlaganje prikazuje *samu stvar*, a za razliku od *prepričavanja*, ono omogućava da se pokažu njena *glavna obeležja*. Mi bismo hteli da se izlaganje, zajedno sa mišljenjem koje je njegov deo, izgubi pred onim što se izlaže – izlagač ne sme da upotrebi svoj predmet kao povod za vlastito filozofiranje. Izloženo mišljenje je napor koji je trajno posvećen mišljenju drugog čoveka, izlaganje „misli“ samo zato da bi se kroz svoje mišljenje na videlo iznelo ono što već postoji u mišljenju drugog.

Izlaganje nije potrebno svakom duhovnom postignuću, nego samo onom stvaralačkom, onom koje nastavlja da živi stvarajući, onom koje kasnije generacije usvajaju i kroz to svoje usvajanje uvek iznova do savremenog jezika dovode beskrajno razgranati temelj takvog duhovnog postignuća. Njega bi valjalo da pokušamo da razumemo posredstvom predstavljanja koje polazi od samog izvora, dok je za dostignuća koja su konačna i određena, dakle naprosto dovršena, dovoljan puki izveštaj o rezultatima.

Predstavljanje Ničea ne može da ima za cilj to da ga čitalac na kraju poznaje. Pošto se ne pretvara u nešto statično, zatvoreni oblik jednog bića, ili filozofski sistem, Niče se uvek može shvatiti samo u pojedinačnim sklopovima svog mišljenja i pojedinačnim aspektima svog postojanja. Na propast je osuđen svaki pristup koji za cilj ima da ga čvrsto odredi u celini. Pošto se Niče otkriva tek posredno, u pokretu, ne može mu se prići *posmatranjem* oblika i sistema, već isključivo vlastitim *kretanjem*. Poznavanje misli i činjenica nas neće podučiti šta je on uistinu bio; svako od nas može samo da vlastitim radom i vlastitim pitanjima, posredstvom samog Ničea, proizvede ono što će Niče za njega postati.

Stoga izlaganje Ničea – što je zapravo plod rada – ne može da nas takvog rada unapred oslobodi, nego samo da nas pripremi za ono što svako, sam za sebe, sa Ničeom može da ostvari. Izlaganje ima smisla jer stvara preduslove da se Niče usvoji s više odvažnosti nego ranije – bilo tako što se u njegovom mišljenju učestvuje, bilo tako što se ono odbacuje. Izlaganje neće raspršiti magiju koja demonski neodoljivo zrači iz Ničeove pojave: cilj izlaganja je da pročišćenjem proizvede podsticaj koji produbljuje život. Nadalje, izlaganje neće naprosto poništiti Ničeovu sofistiku, koja postaje očigledna tek kada neko drugi transformiše njegove misli; doduše, uklanjanje te sofistike očigledno jeste jedan od naših zadataka.

Ne postoji nijedan put koji vodi pravo u Ničeovo središte. Pomislimo li da se bližimo središtu, to znači samo da nas je napustio plodni nemir koji u nama izaziva njegova veličina. Zato moramo da pratimo više puteva, jedan za drugim. Raščlanjavanje predstave koju stvaramo o Ničeou, međutim, ne vodi sintezi, već razbistravanju pogleda u

dubinu koja se indirektno otkriva u svemu onome što je Niče nenamerno ili nesvesno ponudio.

Svi putevi izlaganja dolaze iz istog izvora i vode istom cilju, svi oni treba da nas posredstvom jasnog znanja o pojedinačnom učine spremnijim za obuhvatno usvajanje Ničea; svi ti putevi potiču iz temelja koji je neuhvatljiv, jer se uvek pokazuje kao drugačiji. Izvor i cilj nije moguće neposredno saopštiti, ali samo posredstvom njih putevi, pojedinačni i jasni u svojoj predmetnoj određenosti, imaju svoj smisao. Niče je neiscrpan. On kao celina nije problem koji treba rešiti. Šta jeste, tek treba da se pokaže; jednim delom će se to pokazati i kroz ono što će usvajanjem od budućih pokolenja od njega nastati.

Naše izlaganje se sastoji iz *tri glavna dela*: najpre prikazujemo njegov *život* kao supstrat kojeg se, kada je reč o događaju zvanom Niče, ne možemo odreći; njegove *osnovne misli* u kojima se izvorni porivi pokazuju u mnogostrukosti posebnih sadržaja njegovog mišljenja; konačno, *za celinom Ničevog načina mišljenja* ćemo tragati u njegovoj egzistenciji. Uvek nam kao osnova služe činjenice čije poznavanje smatram neophodnim za razumevanje Ničea – ali isto tako, u svakom od ovih pristupa dominira drugačiji zadatak.

U Ničevom životu treba uočiti radikalnost ekstremiste. Umesto da se izgubimo u činjenicama (mada onaj koga je Niče zaista pogodio teško može da sebi postavi granice u pogledu toga šta bi sve hteo da zna), treba da učinimo opipljivim empirijske preduslove njegove izuzetnosti, preduslove stvarnosti tog života koji se neprestano žrtvuje i biva žrtvovan (a da pritom niti prikrivamo niti preuveličavamo empirijsku realnost).

Izlaganje *osnovnih misli* u okviru sklopa osnovnih delatnih motiva ima zadatak da precizno pokaže kako nijedna

misao nije postojana i kako svaka samu sebe uvek iznova dovodi u pitanje. Uobličenja postojećeg, koja je Niče nazreo, treba pratiti do samog kraja. Naš je zadatak da se pritom nikad ne nasukamo, ni u onome radikalno negativnom niti u onome radikalno pozitivnom.

Celina izlaganja koju je svojim razumevanjem sebe dostigao Niče, i koju mi možemo dostići vlastitim razumevanjem, ima za cilj da rasvetli egzistencijalno značenje Ničeovog života i mišljenja. Treba da ostanemo otvoreni za usvajanje Ničea tako što ćemo ne samo izbeći svako vezivanje njegove suštine za nešto pojedinačno, nego i tako što ćemo usvojiti visoke zahteve pred kojima smo se ovde našli. Niče se pokazuje kao naposljetku neshvatljiv izuzetak koji je – iako nije uzor za oponašanje – nezamenjiv katalizator za nas ostale, koji nismo izuzeci. Na kraju ostaje pitanje kako čovek koji ne može da posluži kao predstavnik svih ljudi ipak može da zadobije toliki značaj – kao da kroz njega progovara sama ljudskost.

Metod izlaganja. – U izlaganju Ničeovog mišljenja važno je naglasak staviti na uistinu *filozofske* osnovne misli. Iako Niče ne razvija svoje misli metodično i sistematski, njih ipak treba izložiti tako da im se obezbedi nekakva struktura. Iako kod njega ne postoji jedna noseća misao, ili pojam, moguće je u preobilju njegovog često muzikalnog, pa i plastičnog govora razaznati osnovnu misaonu strukturu koju je potrebno razotkriti. Suvišno je oponašanje njegovog jezika i njegove dalekosežne konkretnosti, budući da je neophodno čitati samog Ničea; treba, međutim, prikazati kostur njegovog mišljenja kako bi oni koji će ga zatim sami čitati mogli bolje da shvate veze i granice pročitano; čitaocima treba ponuditi postavke za njihovo vlastito mišljenje koje će imati oblik istinske, što znači stvaralačke kritike.

Važno je, zatim, da predstavljanje uvek bude *dokumentarno*. Naravno da je lakše predstaviti Ničeovu misao kao navodno zaokruženu, ali ako to učinimo, gubi se otpor koji proističe iz nesaglasja i podstiče na traganje za istinom; povezivanje raznolikih misli koje se međusobno dopunjuju, jedna drugoj protivrečne u pokretu, postaje delotvornije za razumevanje Ničea ako je svaki pojedinačni korak preciznije prikazan pomoću citata (iako smo u tom postupku nužno ograničeni na najmanji mogući opseg, to jest samo na ono što je u datom trenutku od suštinske važnosti).

Stoga je celokupna literatura o Ničeu s razlogom bogata *citatima*. Ali važno je da se tim citatima *iznosi nešto novo*, da ne budu puka hrestomatija lepih mesta, ili da se njima oštromno uspostavljaju veze koje su tek slučajne prirode, ili proizvoljno izoluju pojedinačna misaona usmerenja, ili čak da oni prerastu u zbirku senzacionalističkih aforizama. Misli treba predstaviti u kontekstu kojem pripadaju, čak i kada to kod Ničea nije izričito podvučeno. Iako čitalac na svakoj stranici vidi da je Niče sjajan pisac, kao da je umnogome skrivena svetlost koja se spontano javlja u njegovom filozofiranju. Stoga citati koji su odabrani proizvoljno, ili izvučeni zarad interpretativne konstrukcije koja ima neku svoju specifičnu svrhu, samo zaslepljuju i u filozofskom smislu vode u zabludu. Pojedinačna mesta se mogu povezati na *rasvetljujući* način samo na osnovu rada na tumačenju koje je usmereno na celinu i kojim se želi skrenuti pažnja na osnovne misli koje moramo poznavati da bismo Ničea čitali s razumevanjem (jer uvek je najvažnije da ga sami čitamo) i da bismo mogli da se upustimo u rad na Ničeu i sa Ničecom. Od odabira na osnovu lične preferencije moramo odustati u meri u kojoj poznavanje celine nalaže predstavljanje u kome ta celina treba da se oseća koliko god je to moguće.